

KÖZLEMÉNYEK

Janus Pannonius kódexei és címerhasználatának kérdése. A 15. század a kódexfestészet fénykora. Éppen az az évszázad, amikor megjelenik a nagy vetélytárs, a könyvnyomtatás, amely lassanként átveszi a kézzel írott könyv szerepét, és majd végleg kiszorítja. Ekkor válik általánossá az a – nem is olyan sokkal előbb elterjedt – szokás, hogy a kódex tulajdonosa, leggyakrabban a kötet első oldalán, lent, középen saját címerével jelöli tulajdonosi voltát, a könyvhöz kapcsolódó személyes viszonyát. Ez a szokás nem azonos a későbbi bibliofiliával, amikor a tulajdonos azért gyűjti a könyvet, mert szép vagy, mert korábban valamilyen híres személyiség tulajdona volt. A humanista könyvgyűjtő számára a tartalom az igazi érték, a szépség csak a kor általános követelménye, aminek az élet minden vonatkozásában érvényesülnie kell. Ezért van az, hogy ha a kódex más tulajdonosnak a birtokába jut, kivakarják, vagy átfestik a korábbi tulajdonos címerét, és a magukéval helyettesítik. Még akkor is, ha például ez a tulajdonos egykor Mátyás király volt és az ő nagyhírű könyvtárából került ki.

Hogy Janus Pannoniusnak nagy könyvtára volt, arra hiteles bizonyítékul szolgálak Vespasiano da Busicci ismeretes sorai: „Volendo fare una degna libreria, compro à Roma tutti i libri che poteva avere, così greci come latini d’ogni facoltà.”¹

Bár Janus halála után könyvei nem semmisültek meg, hanem minden valószínűség szerint a Corvinába kerültek be, mégis mindössze nyolc olyan kódexet ismerünk ma, amelynél bizonyítható Janus egykori tulajdonos volta, hat görög és két latin nyelvű, de egyikén sem látható, még átfestve sem, Janus- címer. Ezek a kódexek a következők:²

1. Evangelium. A budapesti Egyetemi Könyvtár Cod. Graec. I. jelzetű kódexe, amely a bejegyzett görög nyelvű sorok szerint Garázda Péter ajándéka volt Janusnak.
2. Xenophon: Kyrupaideia. Erlangen. Egyetemi Könyvtár Ms. 1226. Benne Battista Guarinonak Janushoz intézett verses ajándékozó bejegyzése olvasható.
3. A bécsi Österreichische Nationalbibliothek suppl. Gr. 45. jelzetű Vocabulariuma (görög–latin és latin–görög szótára), amelyben az olvasható görög nyelven, hogy Janus Pannonius saját kezével írta.
4. Lipcse. Egyetemi könyvtár Rep. I. 98. Plutarchos-Demosthenes-Homeros. Azok a művek, amelyeket Janus még Magyarországra való visszatérése előtt Itáliában fordított latinra. A benne olvasható tartalom-felsorolás Janus keze írásával azonosítható, kötése pedig a fentebb említett szótár kötéséhez teljesen hasonló.
5. Plutarchos: De dictis regum et imperatorum. Tehát latinra való fordítás. Ezt a fordítást Janus Mátyás király számára készítette, neki való ajánlással. Bár kötése

¹ ÁBEL, Eugenius: *Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapestini-Lipsiae, 1880. 225–226.

² CSAPODI Csaba: *Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára*. In: *Janus Pannonius*. Tanulmányok. Szerk. KARDOS Tibor és V. KOVÁCS Sándor. Bp. 1975. 189–213.

- korvina-jellegű, mégsem lehet a király számára készült tisztázat, mert elég egyszerű és a scriptor elég rosszul tudott latinul, viszont az emendáló kéz Janusénak látszik, tehát ez az ő példánya lehetett, amelyről a királyi példány készült. Ez is a lipcei Egyetemi Könyvtárban van, mint az előző tételben említett. Jelzete Rep. I. 80.
6. A bécsi Nationalbibliothek Cod. Lat. 2472. jelzetű Ficinus: Commentaria in Platonis Convivium de amore című latin nyelvű kódexét is Janus egykori tulajdonának tarthatjuk annak ellenére, hogy az eredetileg föltehetően üresen hagyott pajzson Dóczy Orbán püspök címere látható. A kódex elején Ficinusnak Janushoz intézett meghatóan meleg hangú ajánlása olvasható.
 7. Hogy a hiteles korvinának tekintett Diodoros Sikulus kódex egykori tulajdonosa Janus lehetett, arra az azt nyomtatásban kiadó Obsopoeusnak az 1539. évi kiadáshoz írt bevezető sorából következtethetünk: „has... reliquias ab Jano Pannonio, quondam Quinqueecclesiensi episcopo ab interitu vindicatas ac deinceps ab eruditissimo Alexandro Brassicano... nobis per Joannem Petreium communicatas et nunc a me transscriptas edimus.”
 8. Fitz József elég meggyőző érveléssel bizonyította, hogy a jeni Guarino-korvina (De ordine docendi et studendi) első tulajdonosa Janus volt. Az eredetileg címer nélküli kódexbe utólag Budán festették bele Mátyás király címerét. Kötése vaknyomásos magyar reneszánsz bőrkötés.

Egyik kódexen sem látható valamilyen Janusra vonatkozó címer³. De a fennmaradt hiteles korvina közt sincs ilyen, pedig ha Janus könyvei a Corvinába kerültek, ezeknek korábbi címereit kellett volna átfesteni Mátyás király címerével.

A görög kódexek esetében egyszerű a magyarázat. Görög nyelvű kódexekbe sohase festettek címert. A címerhasználat jellegzetesen nyugati szokás, görög területen ismeretlen dolog volt. De miért van az, hogy egy, a könyveket annyira szerető ember, Itáliában nevelkedett humanista mint Janus nem tartotta szükségesnek, hogy az általános szokást követve, könyveibe címert festessen? Próbálták ezt azzal magyarázni, hogy Janust csak a tartalom érdekelt, nem a kódex külseje. De egy annyira itáliai humanistává vált ember, mint Janus nem maradhatott független a kor általános szokásától, érzésétől, amikor az esztétikum az élet alapvető része volt.

A címertelenség valódi oka az, hogy Janusnak nem is volt címere. Ő, illetve atyja nem volt nemes ember, hanem úgynevezett „agilis”. Ezzel a kifejezéssel illették azt a személyt, aki maga nem volt nemes, de vagy anyja, vagy felesége az volt és bár a nemesség nem öröklődött nőágon, a feleség vagy anya címerét nem viselhette a férj vagy a gyerek, mégis bizonyos társadalmi megbecsülésben része volt.

Hogy Janus Pannonius családi neve nem volt Csezmicei, sem Kesincei, ahogy korábban gondolták, azt a két sevillai Janus-kódex ismeretessé válása óta ma már senki sem vitathatja. Hiszen az úgynevezett S I. kódexben kétszer is így fordul elő a név, hogy Jo. Pannonij Vitecij”, az S II. kódexben pedig „Johannis Pannonii Vitesii Quinqueecclesiarum Episcopi ... liber”⁴. Azt is tudjuk ma már, hogy a Vitéz János néven emlegetett esztergomi érsek igazi neve nem Vitéz, hanem Zrednai János volt és a Vitéz név tévesen jutott általánosan alkalmazottá⁵. Azt meg éppen Galeottótól tudjuk, hogy a későbbi szakirodalomban „ifjabb Vitéz Jánusként” szereplő szerémi püspök igazi neve valóban Vitéz volt: Johannes cognomine Vitéz, quod dicitur latine Miles (est enim nomen

³ Csontos János a *Pallasz Lexikon X.* kötetében, a Corvináról szóló mellékletben azt említi, hogy ő Bécsben Janus Pannonius négy kódexét találta meg, köztük kettőben Janus Pannoniusnak díszesen belefestett címerével. Sajnos Csontos sem a kódexek jelzetét, sem címét nem adja meg, sem azt, hogy milyen címert vélt Janusénak. Erről azonban később semmit sem publikált. Valószínűleg maga is rájött tévedésére.

⁴ CSAPODI Csaba: *A Janus Pannonius-szöveghagyomány.* Bp. 1981. 89.

⁵ CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Vitéz János neve.* = Turul (71.) 1998. 25–29.

familiae). Azt is tudja Galeotto, hogy Janusszal és az esztergomi érsekkel a szerémi püspök közeli rokonságban volt, de ezeknél nem jelez külön családnevet⁶.

A valóság tehát nyilvánvalóan az, hogy már Janus atyját is Vitéznek hívták és ő mint nem nemes vette feleségül a kismemes családból való lányt, Zrednai Borbálát, akitől természetesen nem vehette át sem a nemességet, sem a címerhasználat jogát.

Hogy az Itáliában neveltetett, papi pályára készülő, tehetséges unokaöccsnek nagybátyja, Zrednai János nem szerzett nemességet, ugyanúgy az ugyanezt az utat követő ifjabb Vitéz Jánosnak sem, annak természetes oka volt, hogy mindketten röviddel tanulmányaik befejezte után püspökök lettek. A nemesítésre azért nem volt szükség, mert mint püspökök mindjárt magasabb fokra kerültek, a főpapi rend tagjaiként. Janus Pannoniusnak tehát sohasem volt nemesi címere, ilyen családi címert nem festethetett be kódexeibe.

Viszont a fentebb elmondottaknak ellentmondónak látszik az a tény, hogy ismerünk olyan okleveleket, amelyeket Janus mint pécsi püspök adott ki a maga nevében és ezeken természetesen ott látható püspöki gyűrűs pecsétjének lenyomata. A pecsét figurája pedig ugyanaz, mint az esztergomi érsek, Zrednai címerének része⁷. Az ilyen „hiteles” pecsétjéhez a püspök természetesen szabadon választhatott alakot, többnyire saját családi címerének alakját. Ezért természetesnek tűnik, hogy Janus gyűrűs pecsétjéhez annyira szeretett édesanyja, illetve az őt taníttató, patronáló nagybátyjának családi címeréből választott figurát. Így magyarázható az az első pillanatban különösnek tűnő tény, hogy egy esetben ugyanazot az oklevélen, más pecsétek mellett együtt található az esztergomi érsek és a pécsi püspök azonos formájú, csak a köriratban különböző ábrája.

CSAPODI CSABA

Württembergi exulánsok Batthyány Ferenc udvarában. A ma Németújváron, a ferences rendház egyik különtermében található gyűjteményről számos tanulmány szól.¹ Részben ezeknek, részben csak a szóbeszédnek köszönhető az a vélekedés, hogy ez a gyűjtemény egykoron a Batthyány család németújvári könyvtára volt. Ma már egészen biztosan állítható, hogy a talán legrégebbi, érintetlenül maradt régi magyar könyvtár a németújvári protestáns iskoláé volt. Az együttesben persze számos olyan könyv is megtalálható, amely a család valamelyik tagjának könyvei közül származik. Leginkább Batthyány Boldizsáréi voltak (közel 400 darab). A gyűjtemény többféle forrásból gyarapodott is: a Beythe-testvérek adományából, közvetlen az iskolának való vásárlással, az udvari emberek, illetve az udvar látogatóinak ajándékaiból.²

⁶ GALEOTTO, Marzio: *De dictis et factis Matthiae regis*. (ÁBEL: i. m.)

⁷ Magyar Országos Levéltár DI 15.398, 15.537, 15.687, 15.718

¹ Bibliográfiai összefoglalásukat lásd: *Lesestoffe in Westungarn II. Kőszeg (Güns), Rust (Ruszt), Eisenstadt (Kismarton), Forchtenstein (Fraknő) 1535–1740*. Hrsg. von Tibor GRÜLL, Katalin KEVEHÁZI, Károly KOKAS, István MONOK, Péter ÖTVÖS, Harald PRICKLER. Red. von István MONOK, Péter ÖTVÖS. Szeged, 1996. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 18/2. – Burgenländische Forschungen. Sonderband XV./ 269–272.

² Tájékoztatóként első lépésként egy kéziratos, kiváló katalógus áll rendelkezésére a kutatónak: TABERNIGG, Theodor OFM: *Standort Katalog der Bibliothek in Güssing*. Güssing, 1972. Manuskript. Lásd még: MAGYAR, Arnold: *340 Jahre Franziskaner in Güssing (1638–1978)*. Selbstverlag des Franziskanerklosters, Graz, 1980. 236–269.; PUMM, Liesbeth: *Die Klosterbibliothek Güssing. Ein Zeitzeuge der Reformation und Gegenreformation im burgenländischen Raum*. Diplomarbeit an der Univ. Wien, 1992.